

HAZİRAN-AĞUSTOS 1918 DÖNEMİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN NİŞAN VE MADALYALARI İLE ONURLANDIRILAN AZERBAJYANLILAR

5. derece Mecidi Nışanı. Ön yüzü. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi. İlk defa yayınlanmaktadır

28 Mayıs 1918 tarihinde kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, kurulduğu ilk günlerinden itibaren V. Lenin ve Ermeni milliyetçilerinin öncülüğündeki Bolşevik Rusya'nın taarruzuyla karşı karşıyaydı. Mart-Nisan 1918 aylarında vuku bulan korkunç bir soykırımın

sonucunda Azerbaycan'ın sadece doğu illerinde, Kuba'dan Lenkeran'a kadar uzanan topraklarda 50 bine yakın Azerbaycanlı katledilmişti. Erivan Vilayeti, Zengezur ve Nahçıvan topraklarında Ermeni birlikleri ile acımasız savaş sürüyordu. Sovyet Rusyası'ndan ek askeri yardım alan Bolşevik-Taşnak birlikleri Şamahı ve Kürdemir'i ele geçirip ülkenin merkezi illerine girerek her yerde Azerbaycanlılara karşı soykırım uyguluyordu. Nitekim Azerbaycan halkının kendi varlığı sorgulanmaya başlanmıştı (1, s.30).

Azerbaycanlı gönüllüler ve öz savunma birlikleri, ünlü general Aliğa Şihlinski'nin komutanlığındaki Müslüman Kolordosu adıyla tek çatı altında birleşmişti, ancak Müslüman Kolordosu subay, silah ve donanım yetersizliği sorunu ile karşı karşıyaydı (2, s.36).

Bu şartlarda 4 Haziran 1918 tarihinde Osmanlı Devleti hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a askeri yardım yapmasına ilişkin antlaşma imzalanmıştı. Söz konusu antlaşma gereğince Nuri Paşa komutanlığındaki Türk askeri birlikleri Azerbaycan'a gelmişti. Türk ve Azerbaycan birlikleri Kafkas İslam Ordusu çatısı altında birleştirilmişti. Ordu, zor savaşta Bolşevik-Ermeni birliklerini yenerek işgal edilen toprakların kurtuluşunu başlatmıştı. 1918 yılının Ağustos ayının başlarına doğru Kafkas İslam Ordusu Bakü'ye yaklaşmış ve Ağustos-Eylül aylarında İngiliz-Ermeni birliklerini etkisiz hale getirmiş ve 15 Eylül 1918 tarihinde şehri işgalden kurtarmıştı.

Azerbaycan ve Türk askerleri düşmanla omuz omuza

5. derece Mecidi Nişanı. Arka yüzü

mücadele etmişti. Odönem Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kendine ait nişanları yoktu, fakat Türk Ordusunun arşiv belgelerinin incelenmesi üstün cesaret ve kahramanlık gösteren Azerbaycanlı subay ve askerlerinin Osmanlı İmparatorluğu nişan ve madalyaları ile onurlandırıldığını göstermektedir.

Türk Ordusu Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Daire Başkanlığı'nda nişan ve madalyalarla onurlandırılmış Azerbaycanlıların listesi muhafaza edilmektedir. Örneğin, 3 Eylül 1918 tarihli Osmanlı sultanının imzası bulunan Kafkas İslam Ordusu'na ilişkin listede Mecidi Nişanı (Mecidiye Nişanı) ve Harp Madalyası almış olan Azerbaycanlılar yer almaktadır (3, k.3821, d.15, f.57).

Mecidi Nişanı, Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecit tarafından 1852 yılında (1839-1861) ihdas edilmişti (4, s.52).

Nişanın dış görünüşü yedi köşeli gümüş yıldız şeklindedir, ortasında padişahın tuğrası bulunmakta, etrafında da kırmızı mineli fon üzerinde "Gayret, Hamiyet, Sadakat" yazısı ve 1268 (1852 yıl) tarihi yazılıdır (ebat 70,9x56 mm.; ağırlık 35,34 gr.). Nişanın yedi köşesinin aralarında küçük ay ve yıldızlar yer almaktadır. Nişanın asılma yerinde ise kırmızı mineli ay ve onunla birleştirilmiş yıldız bulunmaktadır. Şemsesi benzer görüntüye sahip, yalnız yıldızların köşeleri iki kattan oluşuyor gibi ve ayla küçük yıldızlar alt katına tutturulmuştur. Nişanın şeridi kırmızı ve tam kenarlarında olmayan ince yeşil çizgilerden ibarettir. 5. derece (rütbeden) nişanın ortasındaki madalyon gümüşten, 4. ila 1. derece nişanlarda ise altından imal edilirdi. Nişan, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Darphanesinde basılırdı.

Nişan, nişana layık görülen şahsın adı, unvanı, rütbesi, üstün askeri hizmetleri ve kahramanlıklarını belirten "Berat" olarak isimlendirilen belge ile birlikte verilirdi (4, s.16). 5. dereceden nişan, ya 20 yıllık başarılı hizmet ya da üstün kahramanlıktan dolayı verilirdi. Üstün askeri hizmetler için verilen nişanların az bir bölümünde çapraz kılıçlar bulunuyordu (4, s.18). 5. dereceden nişanın şemsesi göğüsün sol tarafına takılırdı. 5'nci dereceden

nişan ile onurlandırılanların sayısının 6000'i geçmediği bilinmektedir.

Günümüze kadar Mecidi Nişanı'nı alan sadece bir Azerbaycanlıya ilişkin bilgi bulunmaktadır. Meşhur Azerbaycanlı filozof ve oyun yazarı Mirza Fetali Ahundov (1812-1878) bu nişanın 4'ncü derecesinden olanı ile onurlandırılmıştı. Mehman Suleymanov'un araştırmaları ise Haziran-Ağustos 1918 döneminde birkaç Azerbaycanlının Osmanlı nişanı ve madalyalarına layık görüldüğünü tespit etmiştir (2, s.160).

Yukarıda belirtilen 3 Eylül 1918 tarihli nişan ve madalyalarla onurlandırılanlar listesinde Mecidi Nişanı'nı almış 7 Azerbaycanlının ismi yer almaktadır: eğitim bölümünde subay miralay (miralay) Memmedov; 1'nci Süvari Alayı'ndaki subaylar – süvari kaymakamı Hamid han, süvari kaymakamı Nuh bey; Azerbaycan zırhlı trende yüzbaşı (yüzbaşı) İsrailov; mülazım-i sani Zeynalov, mülazım-i sani Gülmammedov; 2'nci Piyade Alayı'nda subay yuzbaşı yardımcısı (yüzbaşı vekili)

*Mecidi Nişanı ile Harp Madalyalı meçhul Türk subay,
Fotoğraf Azerbaycan'da çekilmiştir. Yaz-sonbahar 1918*

Gasimbeyov (3, k. 3821, d. 15, f. 57).

Harp Madalyası, 1915 senesinde Askeri Bakan Enver Paşa'nın önerisiyle çıkarılmış ve Meclis-i Mebusan'ın (Parlamento) 2886 No'lu Kararıyla onaylanmıştı (4, s.28). Bu madalya Avrupa'da "Gelibolu Yıldızı" (İngilizce: Gallipoli Star) veya "Demir Hilal" (Almanca: Eiserner Halbmond) olarak bilinmektedir. Madalya, 56 mm çaplı uçlarında küçük topları olan beş köşeli yıldızdan ibarettir. Yıldızın uçları gümüş kenarlı ve kırmızı mine veya cila ile kaplıdır. Hilalin içbükeyinde V.Mehmet Reşat sultanın tuğrası ve 1333 tarihi bulunmaktadır (4, s. 51). Madalyanın kurdelaı kenarlardan içe doğru kırmızı beyaz şeritlidir. Kurdelaya bağlamak için üzerinde kırmızı Arap harfleriyle Çanakkale, Gazze, Kafkas, Kanal, Kut ül Amara, Sana şeklinde iştirak edilmiş savaşların isimleri yer alan beyaz trapez kopçalar kullanılırdı. Azerbaycan'da savaşa katılanlar "Kafkas" kopçalı madalya alırlardı. Geçit töreni üniformasında nişan göğüsün sol tarafına göğüs cebinin alt hizasında takılırdı, günlük üniformada ise nişan yerine ikinci iliğe bir şerit takılırdı. Ayrıca bu şerit harp hizmet şeridine de takılabilir. Adından da anlaşılacağı üzere nişan ancak üstün askeri hizmette bulunanlara verilirdi.

3 Eylül 1918 tarihli listede Harp Madalyası'nı alan 13 Azerbaycanlı yer almaktadır: topçu miralay Cavad Şihlinski; 1'nci Süvari Alayı'nda subaylar - süvari kaymakamı Hamid han, süvari yüzbaşı vekili Aliyev, süvari yüzbaşı vekili Kavzar, 2'nci Alayı'nda subaylar - yüzbaşı Sultanov, yüzbaşı vekili Sultanov (soyadları aynı), mülazım-ı evvel Mehmandarov, mülazım-ı evvel Aslanbeyov, mülazım-ı evvel Savkov, mülazım-ı sani Aliyev, yüzbaşı yardımcısı Garatiklinski; eğitim bölümünde yüzbaşı yardımcısı Nasirbeyov ve Ahmediyev (3, k. 3821, d.15, f. 57).

Osmanlı ordusunda "Miralay" günümüz rütbelerinden "albay"; "yüzbaşı" rütbesi "komutan" (kaptan), "yüzbaşı vekili" "komutan yardımcısı" (kaptan vekili), "mülazım-ı evvel" "üstteğmen", "mülazım-ı sani" "teğmen" rütbesine denk gelmektedir.

Böylece daha Bakü Muharebesi öncesinde 18 Azerbaycanlı (Hamid han, hem Mecidi Nişanı, hem de Harp Madalyası almıştı) Osmanlı Devleti'nin nişanlarına layık görülmüştü. Nişan alanlar listesinde sadece soyadlar yazıldığı için kimlikleri belirlemek zordur. Onlardan sadece birisinin, o da Cavad Şihlinski'nin ismi ve soyismi tam yazılmıştı. Cavad bey Memmedağa oğlu Şihlinski, Azerbaycan'ın ünlü soyundan geliyordu. 1874 yılında doğdu, Tiflis Harp Okulu, 2. Konstaninovsk Topçu Okulu mezunuydu. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı, 1917 yılının ortalarında albay rütbesiyle Rus ordusundan ayrıldı. Azerbaycan'a döndüğünde Müslüman Kolordosu'nun kuruluş sürecinde yer aldı. Kafkas İslam Ordusu içerisinde muharebelere katıldı. Bakü'nün işgalden kurtarılmasından sonra Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ordusunda Topçu Başkanlığını yaptı, 22 Şubat 1919 tarihinden 1'nci Piyade Bölüğü'nün komutanlığını yaptı. Haziran 1919'da tümgeneral rütbesini aldı. 25 – 31 Mayıs 1920 tarihlerinde Sovyet iktidarına karşı Gence isyanının organizatörleri ve liderlerinden biriydi. İsyana bastırıldığında ise İran'a göç etti, Kaçar ordusuna dahil oldu, Erdebil şehri garnizon başkanı olarak görev yaptı. 1959 yılında İran'da (bir başka versiyona göre Türkiye'de) vefat etmiştir (5, s.65-79; 6, s. 207).

Azerbaycan Milli Tarih Müzesi Koleksiyonundaki Harp Madalyaları

Nişan alanlar listesinde yer alan diğer isimlerden Nuh bey'in (süvari kaymakamı) kim olduğunu tahmin etmek mümkündür. 1917-1918 yıllarındaki olaylarda yer alan Azerbaycanlılar ve özellikle Nuh bey isimli süvari subaylarından sadece Nuh bey Sofiyev bilinmektedir. Nuh bey Sofiyev 1884 yılında doğdu, Azerbaycan'ın ünlü Sofiyevler soyundan geliyordu, babası Abbaskulu ağa Sofiyev Rus Ordusu yarbayı idi, ağabeyi Asker bey Sofiyev ise Rus ordusunda görev yapmış, 1915 yılında albay rütbesine layık görülmüş, Avrupa'da muharebelerde Rusya'nın en yüksek dereceli harp nişanı - Aziz George nişanı almış, 1934 yılında Fransa'da vefat etmiştir (7, s. 170-173).

Nuh bey Sofiyev "Vahşi Tümen" (Dikaya Diviziya) olarak bilinen Kafkas Süvari Tümeni'nin Tatar (Azerbaycan) Süvari Alayı listesinde süvari subayı olarak yer alıyordu. Vahşi Tümen'in, Rus ordusu bünyesinde 1914 yılında kurulduğu bilinmektedir. Rusya'da Azerbaycanlılara "Kafkas Tatarları" denildiğinden Azerbaycanlılardan oluşan bu alay da "Tatar" adını almıştır. Bu alay, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı cephelerinde cesaret ve kahramanlık göstermiş, 1917 yılında ise Kafkas'a dönmüştür (8, f. 3642, op.1). Tam da bu alay Müslüman Kolordosu'nun, daha sonra da Azerbaycan ordusunun temelini oluşturmuş, zira bu alayda profesyonel hazırlık görmüş ve harp deneyimi olan Azerbaycanlı subaylar vardı. Bu alaydan onlarca ünlü Azerbaycanlı asker çıktı. Nuh bey Sofiyev, 1917 yılının ikinci yarısında Tatar (Azerbaycan) Süvari Alayı'nda komutandı. Azerbaycan ordusu listesinde 1919 yılında albay Nuh bey Sofiyev'in adı 1'nci Tatar Süvari Alayı komutanı olarak da geçmektedir (9, s.127).

1918 yılı tarihli kaynaklarda ise komutan İsrailov'un adı geçmektedir. İsrailov'un Rus birliklerine ait zırhlı treni ele geçirerek komutanı olduğu ve bu zırhlı trenle Azerbaycanlı ekip ile beraber Bakü'nün işgalden kurtarılmasına kadar süren muharebelerde yer aldığı bilinmektedir.

Azerbaycan Ulusal Tarih Müzesi'nde Kafkas İslam Ordusu bölümünde sergilenen bir adet 5'nci dereceden Mecidi Nişanı ve iki adet Harp Madalyası bulunmaktadır (10, s.564).

Bakü'nün işgalden kurtarılmasından sonra (15.09.1918) şehrin muharebesinde üstün cesaret gösteren ve bu nedenle nişan ile onurlandırılanların yeni listesi oluşturulmuştu. Hiç şüphesiz, onların arasında da Azerbaycanlılar vardı. İleride yapılacak araştırmalar da onların kimliklerinin tespitini sağlayabilecektir. ✨

Kaynakça

1. Ağayev Y., Əhmədov S. İstiqlal yürüşü- 1918. Bakı, 2009.
2. Süleymanov M.S. Qafqaz İlam ordusu və Azərbaycan. Bakı, 1999
3. Аскери Тарих ve Strateji Etüd ve Denetleme Başqanlığı (ATASE), klassor-3821, dosye-15, fehrest-57.
4. Denisenko A.. Askeri müze Osmanlı və Cümhuriyyət dönemi madalya və nişanlar kataloqu. İstanbul, Harbiye.
5. Nəzirli Ş. Cümhuriyyət generalları. Bakı, Hərbi nəşriyyat, 1995.
6. Nəzirli Ş. Arxivlərin sirri açıılır. Bakı, Hərbi nəşriyyat, 1999.
7. Исмаилов Э.Э. Георгиевские кавалеры-азербайджанцы. М., 2005.
8. Татарский конный полк. Российский государственный военно-исторический архив.
9. Гусейнов А. Армия Азербайджанской Демократической республики. 1918 — 1920 // Цейхгауз № 40-41. С.118-129.
10. Əhmədov S. Azərbaycan Tarix Muzeyində mühafizə edilən Qafqaz İslam Ordusuna aid əşyalar.// Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Qafqaz İslam Ordusu. Məqalələr toplusu. Bakı, 2012.